

שיבה מאוחרת (כל פרשת ויצא)

מאת הרב אלחנן סמט

- א. פרשה אחת, סיפור אחד
- ב. חציית הסיפור המקראי והקבלת מחציותיו זו לזו
- ג. שתי מחציותיו של סיפורנו: ההפתעה הגדולה
- ד. היחס בין המחציות: בין בניין המשפחה לבין צבירת רכוש
- ה. הקבלה מפורטת בין המחציות

א. פרשה אחת, סיפור אחד

מיוחדת היא פרשת ויצא שכולה פרשת מסורה אחת ובה 148 פסוקים הכתובים ברצף, ללא כל הפסקה של פרשה סתומה או פתוחה ביניהם (בתורה עוד פרשה אחת כזאת- מקץ- ומספר פסוקיה 146). האם ישנה משמעות לדבר זה? את חלוקת הפרשות על פי המסורה ניתן לנמק בשיקולים מגוונים, ולא תמיד הם מובנים לנו. לעתים, אך לא תמיד, זהה חלוקת הפרשות במסורה להבחנה שאנו עושים כדי לתחום גבולותיו של סיפור על פי שיקולים ספרותיים. נדמה שכך הדבר גם בפרשת ויצא: **פרשת ויצא כולה היא סיפור אחד ארוך**. אחדותו של הסיפור ניכרת בכמה ממדים:

א. ניתן לעקוב אחר יעקב, שהוא הדמות המרכזית בסיפור, המופיעה לכל אורכו, **ברצף של זמן ומקום**. כל אירוע בפרשה מצוין הן במקום התרחשותו והן במשך הזמן שלו.

ב. **העלילה קולחת** ברצף, כל חוליה בה נובעת מקודמתה ומכינה את הבאה אחריה.

ג. לסיפור כולו **נושא אחד**: מאורעותיו של יעקב בגלות, מיציאתו אליה ועד שובו ממנה.

ד. אף שסיפורנו נעוץ בסיומה של פרשת תולדות- בציוויו של יצחק על יעקב ללכת אל לבן ולשאת אישה מבנותיו- הוא נבדל ממנו בדבר יסודי: **אין שמו של עשו נזכר בפרשת ויצא כלל**, ורושמו של אירוע לקיחת הברכות אף הוא נעדר ממנה.

בכך נבדל הסיפור שבפרשת ויצא הן מן הסיפור שלפניו, בסוף פרשת תולדות, והן מן הסיפור שאחריו, בראש פרשת וישלח. בשני הסיפורים ההם הדמות העומדת מול יעקב היא דמותו של עשו, והם קשורים בלקיחת הברכות ממנו. בפרשת ויצא הדמות העומדת מול יעקב היא זו של לבן. כדי להדגיש את ייחודו של הסיפור המתחיל בפרשת ויצא, שהוא סיפור נבדל מקודמו, נפתחת הפרשה בציון עובדה שכבר סופר עליה בסוף פרשת תולדות. שם נאמר (כ"ח, ה): "וישלח יצחק את יעקב, וילך פדנה ארם אל לבן...". והדבר נאמר שוב בראש פרשת ויצא (כ"ח, י): "ויצא יעקב מבאר שבע וילך חרנה".

ה. הסיפור נתון **במסגרת ברורה של סיום כעין הפתיחה**: מלאכים מתגלים ליעקב בצאתו מן הארץ, ומקבלים את פניו בשובו אליה. הקשר בין הפתיחה לסיום הוא גם ברובד הלשוני.

כ"ח, יא-יב ויפגע במקום... ויחלם... והנה מלאכי א-להים...
ל"ב, א ויפגעו בו מלאכי א-להים.

כ"ח, יז-יט ויאמר... אין זה כי אם **בית א-להים**... ויקרא את שם המקום ההוא בית אל.

ל"ב, ב ויאמר יעקב **מחנה א-להים זה** ויקרא שם המקום ההוא מחניים.

מסגרת זו שבה נתון הסיפור, מחזקת את פירושו של רש"י בדבר תפקידם של המלאכים בשני המקומות: בכ"ח, יב בד"ה עולים ויורדים כתב: "מלאכים שליווהו בארץ אין יוצאים חוצה לארץ ועלו לרקיע, וירדו מלאכי חוצה לארץ ללוותו", ובל"ב, ב בד"ה ויפגעו בו מלאכי א-להים כתב: "מלאכים של ארץ ישראל באו לקראתו ללוותו לארץ". ולהלן בד"ה מחניים כתב: "שתי מחנות: של חוצה לארץ שבאו עמו עד כאן, ושל ארץ ישראל שבאו לקראתו". הסיפור הארוך הזה מחולק כמובן לכמה וכמה סצינות, הנבדלות זו מזו בפרטים שונים. יש מן הסצינות הללו שאף נושאות סממנים שונים של סיפור מקראי העומד בפני עצמו. ואף על פי כן אין בכך כדי להפקיע את אחדותו של הסיפור הארוך, המאגד בתוכו את כל אותן סצינות.

מהי משמעות הדבר שפרשת ויצא כולה סיפור אחד? מה לי אם נגדירנה כסיפור אחד או כשרשרת של כמה סיפורים? אם לפנינו סיפור אחד עלינו לשאול: מה בא הסיפור כשלמות אחת ללמדנו? הלקח שבא סיפור ללמד, או המגמה של הסיפור, אינם נאמרים בו במפורש בדרך כלל, אלא נרמזים בו בדרכים שונות המחייבות קריאה רגישה, וגם הכרת עקרונות מסוימים ודרכי הבעה האופייניים לסיפור המקראי. אין זהות בין 'נושא הסיפור' ברמת העלילה שבו (שעל כך עמדנו לעיל ואמרנו שנושאו הוא 'מאורעותיו של יעקב בגלות') לבין אותו לקח נסתר שאנו מדברים עליו כעת. העלילה משמשת רק כמצע להבעת הלקח והמשמעות הפנימית של הסיפור. משמעותו של הסיפור כאחדות אחת, כאורגניזם מסועף וגדול, שונה כמובן ממשמעותה של כל סצינה שבו בפני עצמה, ואת המשמעות הזו אנו מבקשים בעיונו.

ב. חציית הסיפור המקראי והקבלת מחציותיו זו לזו

כפי שאמרנו, נחוצה קריאה דייקנית ורגישה והכרת כללי עבודה מסוימים כדי לחשוף את משמעות הפנימי של סיפור מקראי. נעמוד עתה על כללי המבנה של הסיפור המקראי כדי שהללו יסייעו בידנו בהשגת המטרה.

ניסיונו לימדנו כי הסיפור המקראי נחלק בדרך כלל לשתי מחציות שהן שוות זו לזו באורכן, או קרובות להיות שוות. קל לאתר את נקודת המעבר ממחצית למחצית: זוהי נקודת תפנית דרמטית בעלילה, והיא משנה את מהלכו של הסיפור. אם בסיפור מעוצבת "בעיה ופתרונה" (וכך הדבר בסיפורים רבים), נקודת האמצע יכולה להיות השלב הקשה ביותר של המשבר, או להפך: שלב הארתו של הפתרון העקרוני, בהבזק דרמטי. על כל פנים, משהו מפתיע ודרמטי מתרחש באמצע הסיפור, ומקל את ההבחנה בין שתי מחציותיו.

לעתים נמצאת במרכזו של הסיפור חוליה בת פסוק אחד או כמה פסוקים, שבה אכן מתרחשת התפנית הדרמטית, אך חוליה זו נושאת אופי עצמאי: היא אינה שייכת למחצית הראשונה של הסיפור, וגם לא למחציתו השנייה. אנו מכנים חוליה כזו בשם "ציר מרכזי" של הסיפור. במקרה כזה, חשיבותו של הציר המרכזי להבנת הסיפור רבה ביותר, ושתי מחציותיו סובבות סביב הציר המרכזי: הראשונה מכינה את הרקע לאותו ציר מרכזי, והשנייה נובעת ממנו. אך על פי רוב המעבר ממחצית למחצית הוא ישיר, שלא בתיווכו של ציר מרכזי.

מה משמעו של דבר זה, אשר נחשף לפנינו בסיפורים רבים מאוד במקרא? במה הוא תורם להבנה מעמיקה יותר של הסיפור? הבה נשאל שאלה אחרת: אם צודקת הבחנתנו בעניין 'שיטת החצייה' של הסיפור המקראי, מדוע 'הכניסי' עצמו הסיפור הזה לאילוץ טכני כה מוזר, שאין אנו מכירים כמותו בסיפור הקצר המערבי?

התשובה על כך חשובה: אחד העקרונות הספרותיים החשובים ביותר במקרא, ולא רק בפרוזה המקראית, הוא **עקרון ההקבלה**. האמירה המקראית אינה נשלמת במילים ובמשפטים המפורשים והגלויים, אלא רק כאשר מקבילים ומשווים את חלקי הנאמר זה עם זה. בהקבלה זו מתגלה רובד של משמעות נסתרת, שאינה מתקבלת מסך כל חלקי האמירה הגלויה.

בשירה המקראית בא עקרון ההקבלה לידי ביטוי אפילו ברמת הפסוק הבודד, הבנוי בדרך של תקבולת (שהיא פשוטה או כיאסטית בצורתה; ישרה או ניגודית בתוכנה), אך גם במבנהו של השיר השלם, שאף בו פועל לעתים קרובות עקרון החצייה לשתי מחציות.

בפרוזה המקראית בא עקרון ההקבלה לידי ביטוי בקומפוזיציה של הסיפור השלם, בחלוקתו הברורה לשתי מחציות: הדבר נועד להוביל את המעיין להקבלת שתי מחציותיו זו לזו. אמירתו הנסתרת של הסיפור, מגמתו והלקח שלו, מצויים פעמים רבות באותה הקבלת מחציות. לשם כך רומז הסיפור לנקודת החציון שלו בתפנית המפתיעה במישור העלילה (כפי שהוסבר לעיל), ולשם כך קיימת הקפדה ששתי המחציות יהיו שוות זו לזו באורכן - כדי להקל על הקורא את מציאת נקודת החצייה של הסיפור.

ג. שתי מחציותיו של סיפורנו: ההפתעה הגדולה

בסיפור שעלילתו היא תיאור יציאת הגיבור לגלות ומאורעותיו בה עד לשיבתו ממנה חזרה ארצה, מה תהא נקודת התפנית הצפויה? מסתבר שנקודה זו תהא בתחילת השיבה חזרה לארץ המולדת. או אז תעצב המחצית הראשונה של הסיפור את היציאה לגלות ואת השהות בה, ואילו המחצית השנייה תעצב את ההכרעה לשוב מן הגלות ואת מימושה עד לחזרה בפועל. ובכן, היכן חלה תחילת השיבה של יעקב? לכאורה בפרק ל', כה-כו:

(כה) ויהי כאשר ילדה רחל את יוסף, ויאמר יעקב אל לבן:

שלחני ואלכה אל מקומי ולארצי.

(כו) תנה את נשי ואת ילדי... ואלכה...

פסוקים אלו אכן נמצאים כמעט במרכז הסיפור: פסוק כו הוא הפסוק ה-74- בסיפורנו, שהוא בן 148 פסוקים. האם בפסוקים אלו נפתחת המחצית השנייה של הסיפור? לא ולא, משום שפסוקים אלו אינם מציינים כלל את תחילת השיבה לארץ, ולא אירעה כל תזוזה בעקבותיהם. זאת משום **שבהמשכם** של פסוקים אלו מתרחש דבר מפתיע ומפליא ביותר: יעקב נענה ללא כל ויכוח או התנגדות לבקשתו של לבן שיישאר אצלו, וזאת הוא עושה כדי "לעשות [רכוש] לביתו" שלו. התפנית הדרמטית בסיפור אינה אפוא בהודעת יעקב על עזיבתו- הודעה שאינה מתממשת. זו סוגרת את המחצית הראשונה של הסיפור. התפנית חלה בדו-שיח המפתיע שבהמשך: בבקשת לבן בפסוקים כז-כח ובהיענותו החיובית של יעקב בפסוקים כט-ל. תפנית מפתיעה זו חלה בדיוק באמצע הסיפור, והיא מחלקת אותו לשתי מחציות בנות 74 פסוקים כל אחת.

נבאר עתה מדוע יש כאן תפנית מפתיעה בסיפור: בפרשה הקודמת ישב יעקב בבית אביו כשהוא רווק מבוגר, בעוד אחיו התאום כבר נשא שתי נשים מבנות הארץ. מדוע התאחר יעקב בנישואיו? נדמה שהתשובה לכך היא שיעקב ידע כי בנות הארץ פסולות לנישואין, ומאידך הוא סבר שאינו רשאי לצאת לחוץ לארץ כדי לשאת אישה, כפי שגם אביו נמנע מלעשות זאת מתוך הקפדה יתרה של אברהם אבי אביו (כ"ג, ה-ח). אלא שהנסיבות שבהן נשלח עבד זקן להביא אישה מבנות המשפחה כדי להשיאה לבן שהגיע לפרקו, נראה שאינן בנות הישנות. לפיכך נוקט יעקב בדרך "שב ואל תעשה עדיף". כך הוא נוהג עד שלחץ משותף של אמו ושל אביו הודף אותו אל גלות חרן לקחת משם אישה ראויה, כדי שברכת אברהם יהא לה על מה לחול. בקושי מוכן יעקב לצאת מארצו ומבית אביו לשם כך, ואמו משתמשת בכמה תחבולות כדי להשיג את יציאתו זו. נראה כי אחת מהן היא הגדלת הסכנה הצפויה ליעקב מעשו, והאחרת, הקטנת התקופה שבה ייאלץ להיפרד מארצו ומהוריו: כ"ז, מג-מה ועתה בני שמע בקלי וקום ברח לך אל לבן אחי חרנה.

וישבת עמו ימים אחדים עד אשר תשוב חמת אחיך... ושלחתי ולקחתיך משם.

פתיחתה של פרשת ויצא- תיאור אירועיו של יעקב בבית אל- מעצבת בבהירות את היסוסו של יעקב ואת חרדתו מפני היציאה לגלות. בנוסף להוריו הדוחפים אותו ליציאה זו, מצטרף באירוע זה הקב"ה בכבודו ובעצמו. התגלות ה' ליעקב בבית אל ומה שבא בעקבותיה אינם רק דחיפה ליעקב לצאת לגלותו מתוך בטחון ותקווה, אלא הם גם עוגן המבטיח את שיבתו במהרה לארצו:

כ"ח, יג הארץ אשר אתה שכב עליה לך אתננה ולזרעך...

טו והנה אנכי עמך ושמרתך בכל אשר תלך והשבתיך אל האדמה הזאת.

יעקב נענה להתגלות ה' אליו ונודר נדר, שכאשר יקיים לו ה' את דברו, "ושבתי בשלום אל בית אבי", או אז "והאבן הזאת אשר שמתי מצבה יהיה בית א-להים...". ועתה, בהרגשת הקלה, נושא יעקב את רגליו ללכת חרנה ולמלא את חובתו להקים משפחה, על מנת לשוב במהרה לארץ הייעוד שלו, לבית הוריו, ולקיום נדרו בבית אל.

בהגיעו ללבן הוא יושב בביתו תחילה חודש ימים ללא מטרה מוגדרת (כ"ט, יד), ואחר כך הוא עובד ברחל שבע שנים. בכל זאת עדיין אנו בתחום דבריה של רבקה "וישבת עמו **ימים אחדים**", שהרי לשם נישואין אלו הלך לחרן ומוהר אין בידו, ורחל צעירה ויש לחכות לה. ובאמת על אותן שבע שנים נאמר (בפסוק כ) "ויהיו בעיניו **כימים אחדים** באהבתו אתה". הדברים נתגלגלו כך ש"ויהי בבקר והנה הוא לאה", ויעקב נאלץ לעבוד עוד שבע שנים כדי לקבל גם את רחל אהובת לבן. בתוך אותן שנים נולדו במשפחתו המורחבת של יעקב 12 ילדים. תכלית הליכתו לחרן נתמלאה מעל ומעבר למצופה, וגם שהייתו שם נתארכה מעל ומעבר למתוכנן. עם תום התחייבויותיו של יעקב לחותנו- עבודה במשך ארבע עשרה שנים- אנו מצפים לשיבתו המהירה של יעקב- שממילא כבר נתאחרה הרבה מאוד- לארצו ולקיום נדרו, ולהוריו המצפים לו בכליון עיניים.

ואכן, עם סיום המחצית הראשונה של הסיפור אנו שומעים מפי יעקב את הצפוי כל כך, את המובן מאליו: "שלחני ואלכה אל מקומי ולארצי. תנה את נשי ואת ילדי... ואלכה". ואנו מצפים שהמשך הסיפור- במחציתו השנייה- יתאר את דרך שובו של יעקב ארצה, כשהוא עומד בראש משפחה גדולה ומסועפת.

אך בראש המחצית השנייה, כאמור, הפתעה גדולה: יעקב מוכן להישאר בגלותו ללא כל הבעת התנגדות או עמידה על רצונו הקודם, **וללא כל הקצבת זמן לכך**. המטרה להמשך הישארותו בה היא: ל', ל מתי אעשה גם אנכי לביתי,

ובהמשך מתבאר שיעשייה' זו פירושה צבירת רכוש של עדרי צאן. לכמה זמן החליט יעקב להישאר בחרן? לשנה? לשנתיים? כמה זמן לוקח לאדם "לעשות לביתו", וכיצד יתברר הדבר שהרכוש שנצבר מספיק לקיומה של מטרה זו?

ושמא יטען הטוען כי יעקב נאלץ להישאר כדי לצבור מעט רכוש, משום שלא יכול היה לחזור בעירום ובחוסר כל, אם כך, כיצד הודיע ללבן קודם לכן על הליכתו למקומו ולארצו? ואכן, ר' עובדיה ספורנו,

בפירושו לדברי יעקב הללו, בפסוק כה ד"ה 'שלחני ואלכה', דוחה רעיון זה משלושה טעמים : שאף על פי שלא היה אז בידו מקנה, כי במקלו עבר, אמנם היה בידו די לחיות עם נשיו ובניו, לפחות די לקנות לחם ושמלה ומזון לדרך. (א) כי באופן אחר לא היה ראוי לצדיק וחכם שיחפוץ ללכת למות ולהמית ברעב. (ב) ולא יעלה על לב שיסכים על ידו לבן, שהיה עשיר ונשוא פנים בעירו, וישלחו עם בנותיו ובני בנותיו להמית את כל הקהל ברעב ובצמא ובעירום ובדרך רחוקה. (ג) והנה לבן התחנן לו שישב עמו לתועלתו...

הבה נסכם עתה את דברינו בעניין חציית סיפורנו לשתי מחציות : המחצית הראשונה, בת 74 פסוקים, מראש פרשת ויצא (כ"ח, י) - יציאתו של יעקב לחרן - ועד להודעת השיבה של יעקב שלא נתממשה (ל', כו). המחצית השנייה, בת 74 פסוקים אף היא, פותחת בהמשך שהייתו של יעקב בחרן, שהפעם היא "גלות מרצון" (ל', כז), ומסיימת בשיבתו של יעקב בפועל אל שערי הארץ בסוף הפרשה (ל"ב, ג).

ד. היחס בין המחציות : בין בניין המשפחה לבין עשיית רכוש

עתה אנו שואלים : מהו היחס הכללי בין שתי המחציות הללו של הסיפור : במה הן נבדלות זו מזו? למרות שזהו סיפור של יציאה מן הארץ ושיבה אליה, לא הציר הגיאוגרפי ולא ממד התנועה הם שקובעים את ההבחנה בין שתי המחציות. דבר זה בולט אם משווים את פתיחת הסיפור לסימונו : אין יעקב שב בסיום הפרשה אל המקום שממנו יצא (לא לבאר שבע ולא לבית אל), ואם כן לא נסגר מעגל גיאוגרפי : יעקב יצא מלבה של ארץ ישראל המערבית, אך שב אל שערה של הארץ בעבר הירדן המזרחי (ויעבור עוד זמן רב עד שיגיע לאביו, אל באר שבע, בסופה של פרשת וישלח). ועוד : תנועתו של יעקב לחרן כמעט ואינה מתוארת. (כ"ט, א) וישא יעקב רגליו וילך ארצה בני קדם. לעומת זאת, תנועתו חזרה מתוארת בפירוט גיאוגרפי ניכר (ל"א, כא - כה ; ל"ב, א - ג). האם ניתן לראות בחציית הסיפור לשניים שיקוף של ממד הזמן בסיפור? גם דבר זה אינו מסתבר : המחצית הראשונה של הסיפור נמשכת 14 שנה, ואילו המחצית השנייה - 6 שנים, פחות ממחצית הזמן של הראשונה.

נראה כי המחציות מתייחסות זו לזו בממד שונה לגמרי של הסיפור : ממד השיפוט הערכי של מעשי יעקב. המחצית הראשונה מתארת עיכוב הכרחי ומוצדק של יעקב בגלות חרן, וזאת עד לנקודת הסיום שלה, ואילו המחצית השנייה מתארת עיכוב מיותר ובלתי מוצדק שלו. ואם כך הדבר, ניצבות המחציות זו לעומת זו בהקבלה ניגודית.

נשיאת אישה הייתה מטרת הליכתו לחרן, וההשגחה גלגלה את הדבר שלא אישה אחת ישא יעקב אלא שתיים שהן ארבע, וכך נוסד 'שבט' שהוא הבסיס לתחילתו של עם. לשם כך, בנסיבות הקיימות, היה על יעקב לעבוד 14 שנים. אולם העיכוב מסיבות כלכליות במחצית השנייה אינו מוצדק : לא לשם עשיית רכוש הלך יעקב, ואין עשייתו מצדיקה איחור בשיבה למולדתו, בקיום הנדר ובכיבוד אביו ואמו. במיוחד חמור הדבר שיעקב לא נתן כל קצבה לעיכוב זה, ורק האירועים החיצוניים ודבר ה' אליו שבא בעקבותיהם קיצרו את שהותו שם לשש שנים.

יובהר כאן : עשיית רכוש לביתו של יעקב היא כשלעצמה מטרה ראויה. אולם זאת ניתן לעשות גם בארץ כנען (אף אם לא באותם תנאים כמו בחרן), ואין במטרה זו כדי להצדיק את המשך שהייתו של יעקב בגלות תוך דחיית קיום חובותיו לתקופת זמן בלתי מוגבלת.

הבה נתבונן בהמשכה של המחצית השנייה של סיפורנו, ונראה מה היו תוצאותיו של העיכוב הזה. ראשית נראה מה לא קרה בהמשך : שום בן נוסף לא נולד ליעקב במהלך אותן שש שנים. נראה כאילו כל ארבע נשותיו של יעקב עצרו מלדת בבת אחת. נרמז כאן, כי התפקיד הבלעדי של שהיית יעקב בחרן - בניין המשפחה - נתמלא, והעיכוב המיותר לא יוסיף לבנינה.

אמנם יעקב רכש עושר רב בשנים הללו, אולם מתברר כי היה זה "עשר שמור לבעליו לרעתו" (קהלת ה', יב). עושר זה עורר עליו את קנאתם של בני לבן ושל לבן עצמו, וגרם ליעקב בסופו של דבר להימלט מבית חותנו כגנב. עושר זה הוא שסיבך את יעקב בהמשך הסיפור במרדף של לבן אחריו, שבסופו נתקיים עימות לא נעים ביניהם. לכך היו תוצאות נלוות קשות : בבריחתם מבית לבן, גנבה רחל את התרפים בלא ידיעתו של יעקב. דבר זה הביא לכך שיעקב קילל את אשתו האהובה בלא יודעין, והציג עמדה מוסרית מפוקפקת בוויכוחו עם לבן - כשהוא מכחיש מכול וכול את האשמת הגנבה והופכה לנשק נגד לבן, בעוד שאנו היודעים כי צדק לבן בחשדו.

סופו של חלק הגון מעושרו של יעקב היה שהוא ניתן בידי עשו, כדי לרצותו וכדי שלא לעורר את קנאתו ביעקב.

אמנם נכון הדבר שגם המחצית הראשונה של הסיפור אינה נעדרת הסתבכויות בחייו של יעקב, אולם אין הן דומות לאלו שבמחצית השנייה : ראשית, היו אלה חבלי יצירה ובניין של המשפחה - "ייסורים

של אהבה"; שנית, הללו לא עיכבו את שובו ארצה: אף אם היה נושא את לאה ראשונה מלכתחילה, ובכך חושך את רמאות לבן, ולאחריה היה נושא את רחל, גם אז היה חייב לעבוד ארבע עשרה שנה (אלא שהיה נמנע אז מתח גדול בחייו של יעקב ובחיי משפחתו).

כל ההסתבכויות במחצית השנייה אינן נעימות ואינן הכרחיות, ומה שחשוב יותר: אינן תורמות דבר לבניין ביתו של יעקב. אם היה יעקב מממש את תכניתו הראשונה ליציאה מבית לבן בסוף המחצית הראשונה של הסיפור, אף שהיה הדבר מצער את לבן, שעובדו המסור והרווחי עוזב אותו (ל', כז), היה נאלץ להסכים עם זאת, והיה מקיים את מה שאמר שלא בכנות לאחר המרדף (ל"א, כז):

למה... לא הגדת לי, ואשלחך בשמחה ובשרים בתף ובכנר.

פרדה מכובדת הייתה מסיימת תקופה ארוכה של 14 שנה במחיצת חותנו, ויעקב היה שב לארצו עני וחסר רכוש, אך במצפון נקי על כך שלא נתעכב מעבר לזמן הראוי בגלות. בארץ כנען היה יעקב מתחיל בבניית רכושו, והיה זה אז רכוש של קיימא.

מה שדחף את יעקב לצאת מן הגלות הייתה התחושה ש"הקרקע בוערת תחת רגליו". התמונה כל כך מוכרת מן ההיסטוריה היהודית עד שהיא הופכת לסמל נצחי:

ל"א, א-ב וישמע את דברי בני לבן לאמר: לקח יעקב את כל אשר לאבינו

ומאשר לאבינו עשה את כל הכבוד הזה.

וירא יעקב את פני לבן והנה איננו עמו כתמל שלשום.

משחש יעקב את "בעיטת" הגלות בו, מתגלה אליו ה' **לכבודו**, ומזכיר לו את הסיבות **החיוביות** שמחמתן היה עליו לחזור למולדתו זה מכבר:

שם ג ויאמר ה' אל יעקב: שוב אל ארץ אבותיך ולמולדתך ואהיה עמך.

ולהלן יג אנכי הא-ל בית אל אשר משחת שם מצבה, אשר נדרת לי שם נדר.

עתה קום צא מן הארץ הזאת ושוב אל ארץ מולדתך.

על דברי ה' ליעקב בפסוק ג דרשו רבותינו בבראשית רבה (ראש פרשה ע"ד):

אמר לו הקב"ה: "שוב אל ארץ אבותיך ולמולדתך ואהיה עמך" -

אביך מצפה לך, **אמך** מצפה לך, **אני בעצמי** מצפה לך!

ר' אמי בשם ריש לקיש אמר: נכסי חוצה לארץ אין בהם ברכה, אלא משתשוב אל ארץ אבותיך - אהיה עמך.

נראה כי הרקע למדרש זה הוא הסתירה הנראית בין הבטחת ה' ליעקב בבית אל

כ"ח, טו והנה **אנכי עמך**, ושמרתך **בכל אשר תלך**

לבין דברי ה' ליעקב עתה, שמהם משתמע כי רק ב"ארץ אבותיך" "אהיה עמך".

תשובתו הראשונה של המדרש היא כי בשעה שנאמר דברי ה' האחרונים ליעקב לא הייתה סיבה צודקת לשיבתו בגלות. הבטחת ה' בבית אל הייתה להיות עם יעקב בגלות בשעה שזו הכרחית, אולם עתה, אביו ואמו והקב"ה - כולם מצפים לשובו ארצה.

ר' אמי בשם ריש לקיש עונה, שכוונת דברי ה' בדבריו האחרונים ליעקב מתייחסת רק ל"היותו עמו"

בשמירת הנכסים של יעקב. **ועל כך** לא הייתה מעולם הבטחה א-לוהית ליעקב - לשמור את נכסיו

שיעשה בחוצה לארץ, שאין הם מתברכים, ולא לשם עשייתם יצא יעקב לגלות. רק כשישוב לארץ

אבותיו יהיה ה' עמו גם בשמירת הנכסים שיעשה שם.

ה. הקבלה מפורטת בין המחציות

בכל אחת מן המחציות נמצא תיאור של מאורעות יעקב בשני מצבים שונים: בהליכתו בדרך ובשהייתו המתמשכת בבית לבן. הסדר של תיאורי שני המצבים הללו מתהפך כמובן ממחצית למחצית, וכך נוצר לסיפורנו מבנה כיאסטי.

במחצית הראשונה מתארות שתי סצינות את דרכו של יעקב לחרן: א. יעקב בבית אל (כ"ח, י-כב); ב. יעקב על הבאר (כ"ט, א-יד). אורך שתיהן הוא 27 פסוקים.

שלוש הסצינות הבאות במחצית זו מתארות את שהייתו של יעקב בבית לבן: ג. עבודת יעקב 14 שנה בשתי נשיו (כ"ט, טו-ל); ד. לידת הבנים (כ"ט, לא-ל', כד); ה. הודעת יעקב על לכתו לארצו (ל', כה-כו).

אורך שלוש הסצינות הללו 47 פסוקים.

במחצית השנייה מתהפך, כאמור, הסדר: שתי הסצינות הראשונות במחצית זו מתארות את המשך שהייתו של יעקב בבית לבן: ו. הסכם השכר החדש בין לבן ליעקב (ל', כז-לו); ז. התעשרותו של יעקב ברעיית צאן לבן (לז-מג). אורך שתיהן 17 פסוקים.

הסצינות הבאות מתארות את ההכנות לבריחת יעקב ומשפחתו ואת הבריחה עצמה: ח. החלטת יעקב ונשיו לשוב ארצה (ל"א, א-טז); ט. הבריחה, המרדף, הוויכוח והברית (ל"א, יז-ל"ב, ג). אורך שתיהן

57 פסוקים.

כבר בסקירה זו מתבלט לא רק שינוי הסדר בהרכבן של שתי המחציות אלא גם ההיפוך הכמותי

באורכם של המרכיבים הדומים בכל אחת מהן: במחצית הראשונה זוכה תיאור השהות של יעקב בבית לבן ל- 47 פסוקים, לעומת 17 במחצית השנייה; במחצית הראשונה מוקדשים 27 פסוקים לתיאור הליכתו של יעקב בדרך, לעומת 57 פסוקים במחצית השנייה.

דבר זה מבליט מהו העיקר בכל מחצית: בעוד שבמחצית הראשונה העיקר הוא השהייה בבית לבן ומה שהושג בה, ואילו ההליכה לשם אינה אלא הכנה והכשרה לכך, הרי שבמחצית השנייה העיקר הוא ה**תוצאה** מהמשך השהייה של יעקב בבית לבן. השהייה עצמה ומה שהושג בה אינם דברים שיש בהם חשיבות רבה, אך הבריחה, המרדף וכל מה שנשתלשל מאותה שהייה הם דברים הראויים לתיאור מפורט על פני 57 פסוקים.

נערוך עתה הקבלה בין שתי השהיות של יעקב בבית לבן. מעשיו של יעקב מתוארים בשתייהן במסגרת הסכם עבודה בינו לבין לבן. הסדר הכללי של שני התיאורים דומה מאוד: כל אחד מהם בנוי משישה מרכיבים:

א ב

1. הצעת לבן להסכם עבודה עם יעקב (כ"ט, טו) הגידה לי מה משכרתך (ל', כח) נקבה שכרך עלי ואתנה

2. יעקב מציג את תנאיו (יח) אעבדך שבע שנים ברחל... (לב) אעבר בכל צאנך היום, הסר משם... והיה שכרי

3. לבן מסכים (יט) טוב תתי אתה לך... (לה) הן לו יהי כדברך

4. רמאות ביישום ההסכם (כג) ויקח את לאה בתו ויבא אתה אליו (כה) ויהי בבקר והנה הוא לאה (לז) ויקח לו יעקב מקל לבנה לח ולווי וערמונו... (לט) ויחמו הצאן אל המקלות ותלדן הצאן עקדים נקדים וטלאים

5. תוצאות ההסכם מבחינת יעקבלידת 12 ילדים (מג) ויהי לו צאן רבות ושפחות ועבדים וגמלים וחמרים

6. המסקנה שיש לשוב ארצה (ל', כה) ויהי כאשר ילדה רחל את יוסף ויאמר... שלחני ואלכה אל מקומי ולארצי (ל"א, א-ג) וישמע את דברי בני לבן... וירא יעקב את פני לבן... ויאמר ה' אל יעקב שוב אל ארץ אבותיך...

הדמיון בסעיפים 1 ו-3 בולט ביותר. סעיפים 2 ו-5, אף שאינם זהים יש ביניהם דמיון: יעקב מוציא מלבן את מה שאינו מתאים להיות ביד הלה: את בנותיו, ואת הצאן שאינו לבן- את הנקוד והטלוא. בעקבות זאת מתברך יעקב בבנים רבים, ולהבדיל, גם בבני צאן רבים.

בשני הסעיפים הנותרים חל היפוך: בסעיף 4 ההיפוך הוא בשאלה מי מרמה את מי. רמאותו של יעקב במחצית השנייה עתידה להתברר בהמשך כהתגוננות מפני רמאותו החמורה של לבן ביישום ההסכם עמו (ל"א, ז; שם יב; שם מא). אולם בשלב הזה אין הקורא יודע על כך, ומעשיו של יעקב נותרים חסרי צידוק. מומחש לנו כאן כיצד המשך שהייתו של יעקב בבית לבן סיבך אותו במרמה: המרומה הפך למרמה מפני איחורו לשוב לארצו.

בולט עוד יותר ההיפוך בסעיף 6: במחצית הראשונה מגיע יעקב למסקנה שעליו לשוב ארצה, מפני שתכלית יציאתו לחרן נתמלאה. זוהי הכרעה אוטונומית שלו. אולם במחצית השנייה נדחף יעקב לצאת מחרן בעל כורחו: הן מפני שהקרקע בוערת מתחת לרגליו, והן מפני שה' מצווהו על כך. נמצא כי שהייתו השנייה של יעקב בבית לבן, כל כמה שיש בה קווי דמיון לזו הראשונה, נבדלת ממנה בשתיים: באופי פעולתו של יעקב במהלכה, ובמניעים להפסקתה ולשיבה ארצה. את שני ההבדלים הללו ניתן להגדיר כשליליים.

נעבור להקבלת שני תיאורי "הדרך" בסיפורנו, המצויים במעטפת הסיפור. טיבה של היציאה לגלות שהיא מדכאה את היוצא ומשפילה את רוחו, ואילו השיבה למולדת מרוממת את רוחו ומשמחתו. לא כך עלה בגורלו של יעקב אלא ההפך. וזאת למרות ההבדל הגדול בין יציאתו לבדו ("במקלי עברתי את הירדן") לבין שובו בראש מחנה גדול:

(כ"ח, י) ויצא יעקב מבאר שבע (ל"א, יז) ויקם יעקב וישא את בניו ואת נשיו על הגמלים (יח) וינהג את כל מקנהו ואת כל רכשו אשר רכש, מקנה קנינו אשר רכש בפדן ארם וילך חרנה. לבוא אל יצחק אביו ארצה כנען.

שים לב כי מה שזוכה להדגשה יתרה בתיאור זה אינה משפחתו של יעקב, אלא דווקא כובד הרכוש. תיאורו בפסוק יח מסורבל ביותר (3 פעמים השורש קנ"ה ו-3 פעמים השורש רכ"ש בפסוק אחד), והדבר משקף בוודאי את סרבול התנועה של המחנה הבורח בריחה שאינה יעילה.

בצאתו מארץ כנען בראש הפרשה מופיע השורש ה"ל"ך ארבע פעמים, ואף לא פעם אחת השורש ב"ר"ח (וזאת על אף הרקע שבסוף פרשת תולדות, שם ציוותה עליו אמו "קום ברח"). אולם בדרך חזרה חוזר

דווקא השורש בר"ח ארבע פעמים.

מוטיבים אחדים חוזרים בשני תיאורי הדרך הללו, וכמעט כולם בהקשרים מנוגדים. נדגים זאת בכמה צמדי ניגודים הבנויים סביב מוטיב משותף:

א. הן ביציאתו והן במבוא לחזרתו מסופר על חלום של יעקב, ובו מתגלים אליו מלאך או מלאכים. שים לב מה בין שני החלומות:

(כ"ח, יד) "ויחלם והנה סלם מצב ארצה וראשו מגיע השמימה, והנה מלאכי א-להים עלים וירדים בו".

(ל"א, י-יא) "וארא בחלום והנה העתדים העלים על הצאן עקדים נקדים וברדים. ויאמר

אלי מלאך הא-להים...".

ב. בשני המקומות מדובר על אבנים ועל אבן מצבה שבהם עוסק יעקב. בבית אל אבני המקום אשר שם מראשותיו הופכות לאבן מצבה שיעקב יוצק שמן על ראשה. בגלעד (ל"א, מה-מו): "ויקח יעקב אבן וירימה מצבה, ויאמר יעקב לאחיו לקטו אבנים, ויקחו אבנים ויעשו גל ויאכלו שם על הגל". בבית אל היו האבנים סמל לקשר בין יעקב לה', ואילו בגלעד סימלו הללו את הברית החשדנית בין יעקב ללבן.

ג. בדרכו לחרן, בסמוך לבאר, מצא יעקב את אשתו האהובה, במפגש שכולו תום ואהבה. לאחר אותו מפגש עם הבת, **רץ לבן לקראת יעקב** כדי להקביל את פניו.

בדרכו חזרה **רדף לבן אחר יעקב הבורח** מביתו, ובעקבות הוויכוח ביניהם קילל יעקב את רחל בלא יודעין, ובכך איבד אותה לנצח.

באמצעות כל מערכות הניגודים הללו בין שתי מחציותיו של הסיפור (ובאמצעות מערכות ניגודים נוספות שלא ציינו) מביע הסיפור את עמדתו ביחס לשהייתו המיותרת של יעקב בבית לבן ושיבתו המאוחרת ממנו. מערכות היחסים של יעקב עם כמה וכמה גורמים נפגעו מפני אותה השתהות, ובכל זאת, אף באותה תקופה זוכה יעקב להגנת ה' עליו, הן בהיותו בבית לבן והן בבריחתו ממנו: "כי מלאכיו יצוה לך, לשמרך בכל דרכיך".